

Heikkilä, Tuomas ja Lehmijoki-Gardner, Maiju, *Keskiajan kirkko. Uskonelämän muotoja läntisessä kristikunnassa*. Helsinki: SKS 2002. 432 s.

Tuomas Heikkilän ja Maiju Lehmijoki-Gardnerin teos *Keskiajan kirkko — Uskonelämän muotoja läntisessä kristikunnassa* on erittäin tervetullut uutuus Suomen keskiajantutkimukseen, joka onkin tutkimuksen buumista huolimatta pitkään kärsinyt suomenkielisten perusteosten puutteesta. Tekijät ovat halunneet teoksellaan korjata tämän seikan uskonelämän osalta. Teos on suunnattu ensisijaisesti opiskelijoille, mutta tekijät tarjoavat sitä myös tutkijoille helpokäyttöiseksi käsikirjaksi.

Teos jakaantuu lukuihin, jotka käsittelevät väljän kronologian mukaisesti erakkoliikettä, luostarilaitosta, sekulaaripapistoa, hengellisiä ritarikuntia, mendikanttisääntökuntia ja hengellisiä maallikkoliikkeitä. Viimeinen ja kokonaisuudesta hivenen irrallinen luku käsittelee keskiajan kirkkoa Suomessa. Tekijät ovat päätyneet rakenteeseen, joka koostuu kummankin kirjoittajan itsenäisistä luvuista. Loppuluku, nimeltään *Keskiajan kirkko Suomessa*, on kirjoitettu yhdessä. Teoksen kolme ensimmäistä lukua on kirjoittanut Tuomas Heikkilä, ja Maiju Lehmijoki-Gardner on kirjoittanut seuraavat kolme lukua.

Teoksen rakenne on siis varsin selkeä. Luvut ovat itsenäisiä kokonaisuuksia. Tämä helpottaa etenkin opiskelijoille eri asioiden, liikkeiden nimien, henkilöiden ja paikkojen oikeaan kontekstiin asettamista. Toisaalta laajempi kronologinen kehitys kirkon sisällä ja yhteiskunnassa saattaa avautua hankalammin. Kokonaiskuvan välittyminen teoksesta olisi kenties helpottunut, jos tekijät olisivat koonneet lukujen langat yhteen vielä loppuluvussa. Loppupäätelmiä tai yhteenvetoa teokseen ei ole kuitenkaan kirjoitettu.

Temaattinen rakenne helpottaa myös teoksen käyttöä käsikirjana. Teoksesta löytyy kattava paikannimi- ja henkilöhakemisto. Nimihakemistossa tutkijat ovatkin

tehneet pioneerityötä suomentaessaan useiden keskiajan merkkihenkilöiden ja pyhimysten nimiä. Toisaalta tämä myös aiheuttaa hivenen ongelmia tekstin sujuvuuden kannalta, sillä kaikkia nimiä ei kuitenkaan voi suomentaa. Kun samassa kappaleessa on sekä suomennettuja että suomentamattomia nimiä, tekstin luettavuus hankaloituu. Suomennoksien käytössä on myös jonkin verran horjuvuutta: Clara on suomennettu Klaaraksi, mutta Christinaa ei Kristiinaksi.

Erityisen hyödyllinen opiskelijoille on myös lopun asiasanasto, jossa eri termejä on suomennettu ja selitetty. Siinä on esimerkiksi kerrottu selkeästi luostarin ja konventin, munkin ja kerjäläisveljen ero – asia, joka ei välttämättä ole kaikille etenkin alkuvaiheen opiskelijoille selvä. Toisaalta taas myös tutkija saattaa hyötyä selityksistä harvinaisempien termien, kuten esimerkiksi akolyyyti (messuavustaja) tai dendriitti (puussa asunut erakko) yhteydessä.

Tutkijalle teos ei ole kuitenkaan erityisen helpokäyttöinen käsikirja, sillä teoksessa ei ole temaattista asiasanahakemistoa. Asiasanahakemisto olisikin erityisen toivottava lisä tämänkaltaiseen teokseen, ja niinpä lukija jää miettimään, olisiko hakemiston lisääminen asiasanastoon ollut ylipääsemätön työ. Asiasanaston puuttumista suurempi ongelma teoksen käsikirjakäytön kannalta on kuitenkin sisällysluettelo, johon on merkitty vain lukujen pääotsikot. Alaotsikot ja alaotsikoiden alaotsikot puuttuvat siis sisällysluettelosta kokonaan. Näin ollen tietyn termin tai ilmiön hakeminen tekstimassasta on melkoisen aikaa vievää.

Suurin puute teoksessa mielestäni kuitenkin on – ennen kaikkea opiskelijoiden kannalta – se, että siinä ei ole kunnollista johdantoa. Opiskelijoillekaan suunnattua teosta ei kenties tarvitse aloittaa keskiajan määrittelyllä, mutta sen sijaan kulttuurivaikutusten siirtyminen niin ajallisesti kuin paikallisestikin olisi ollut hyvä selkein sanoin määrittää ja selittää aluksi. Tekstin tasolla tämä ei ole ongelma – päinvastoin! Vaikutteita ilmiöihin haetaan antiikista, osin jopa esikristilliseltä ajalta esimerkiksi erakkoliikkeen yhteydessä. Toisaalta joidenkin piirteiden eloa ja kulttuurivaikutusta seurataan meidän päiviimme saakka – kuten vaikkapa Katariina Sienalaisen matkaa penitenttimystikosta katolisen kirkon opettajaksi (1970) ja yhdeksi Euroopan unionin suojeluspyhimyksistä (1999).

Johdannon tarpeellisuuden puolesta puhuu sekin, että edes teoksen nimi ei ole yksiselitteisen selkeä. Edes keskiaika-termi ei ole yksiselitteinen, mutta etenkin keskiajan kirkko -termi on erityisen monitulkintainen. Kirkkoa voidaan lähestyä niin hallinnon, politiikan, kulttuurin kuin uskonnonkin kannalta. Tarkempi näkökulman määrittäminen olisi ollut paikallaan. Kaikkein ongelmallisin termi kuitenkin on uskonelämä, jota ei myöskään määritellä mitenkään. Kirjoittajat käsittelevät kirjassa lähinnä vain hallinnollisesti organisoitua ja järjestäytyntä uskonelämää. Hakematta mieleen tulevat myös sellaiset uskonelämän muodot kuten pyhiinvaellus, pyhimyskultti tai anekäytäntö, jotka olivat tiiviisti sidoksissa myös kirkkoon organisatorisena keskuksena. Ne jäävät kuitenkin tekstissä lyhyiden mainintojen varaan. Myös keskiajantutkimuksen ikuisuusongelmaan – lähteiden saatavuuteen ja lähdekritiikkiin – olisi voinut puuttua johdannossa.

Kritiikki ei siis sinällään koske tekijöiden valitsemia teemoja, jotka ovat erittäin tärkeitä osia keskiajan kirkollisesta järjestäytymisestä ja hengenelämästä. Tuhannen vuoden ajanjaksoa käsiteltäessä niinkin laajasta näkökulmasta kuin kirkko

ja uskonelämä valintoja ja karsintaa on pakko tehdä. Valinnat tulisi kuitenkin myös perustella lukijoille.

Keskiajan kirkko -teos on kuitenkin huolella ja perusteellisesti tehty. Kirjoittajien lähtökohta on hyvin kunnianhimoinen. Tieteellisyydestä ei ole tingitty, vaikka tarkoitus olikin tehdä etenkin opiskelijoille suunnattu perusteos. Varsinkin tutkijoiden omimmat tutkimuskohteet eli erakkoliike, pyhimykset ja naisten osuus hengellisissä maallikkoliikkeissä ovat tieteellisen syvällisiä tekstejä, joissa on myös täysin uutta tietoa. Esimerkiksi Maiju Lehmijoki-Gardnerin arkistolöytö Sienan Biblioteca Comunalesta asettaa dominikaanipenitenttien historian uuteen valoon.

Viittaukset muihin sosiaalishistoriallisiin, poliittisiin ja kulttuurillisiin ilmiöihin ovat runsaita. Kaikissa artikkeleissa on käytetty alkuperäislähteitä, osin myös painamattomia arkistolähteitä. Teos on nootitettu, mutta lähde- ja kirjallisuusluetteloiden ohella kirjan loppuun on erikseen lisätty suositeltavan kirjallisuuden luettelo. Tähän etenkin opiskelijoille käyttökelpoiseen listaan tekijät ovat koonneet alan perustutkimusta uutuuksia unohtamatta. Ennen kaikkea hakuteokset ja internetistä löytyvät elektroniset hakuteokset ja lähdejulkaisut ovat erinomainen lisä.

Vaikka kaikki ratkaisut kirjassa eivät ole sen käyttökohteen huomioon ottaen parhaita mahdollisia, on kirja kuitenkin erittäin hyödyllinen uutuus. Se kattaa valitut teemat varsin tehokkaasti. Teksti itsessään on selkeää ja asiat on käsitelty perusteellisesti. Lukuja on myös elävöitetty kuvituksella. Keskiajan kirkko on tärkeä teos ja täyttää varmasti paikkansa alan suomenkielisenä perusteoksena.

Sari Katajala-Peltomaa, FM
Tampereen yliopisto
Sari.Katajala@uta.fi